

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Ks. Artur Wysocki, Marcin Zarzecki	
Etos zawodowy a współczesne problemy produkcji żywności	9
Część I	
Sytuacja sektora przetwórstwa żywności w Polsce i jego wyzwania	
Andrzej Gantner	
Przemysł żywnościowy w Polsce - zmiany na miarę sukcesu	25
Janusz B. Berdowski	
System zarządzania bezpieczeństwem i jakością żywności w Polsce w latach 1991–2015. Klub „Polskie Forum ISO 9000”	37
Ks. Artur Wysocki	
Podstawowe zasady etyki w biznesie żywnościowym	53
Część II	
Postawy religijne przedsiębiorców i ich dylematy etyczne	
Marcin Choczyński	
Normy religijne w etosie zawodowym polskich przetwórców żywności	71
Marcin Zarzecki	
Ideologiczne <i>axis mundi</i> przedsiębiorców w Polsce. Przyczynek do identyfikacji etosu zawodowego w kategoriach hegemonii ideologicznej Antonio Gramsciego	85
Wojciech Klimski	
Religijność - komponent etosu przetwórców żywności	99
Rafał Wiśniewski	
W okowach korupcji, czyli niekończący się problem polskich przedsiębiorców	129

Część III**Spójeczny kontekst etosu polskich przetwórców żywności**

Joanna Wróblewska-Skrzek

Wybrane aspekty odpowiedzialności społecznej polskich przetwórców żywności 141

Irena Ozimek

Wybrane aspekty bezpieczeństwa zdrowotnego i informacji na opakowaniu produktu w opinii przedsiębiorców branży żywnościowej 153

Anna Linek

Kilka słów o odżywianiu i żywności w świecie konsumpcji 179

Ks. Paweł Prüfer, Łukasz Budzyński

Żywność i jej produkcja a logika społecznego działania 211

Ks. Artur Wysocki

Etos polskich przetwórców żywności „w pigułce” 229**Bibliografia zbiorowa** 235

Aneks

Kodeks etyki żywnościowej

Kodeks etyki żywnościowej 251**Noty biograficzne autorów opracowań** 255

Wykaz skrótów

- BRC – standard certyfikacji opracowany przez British Retail Consortium
- BZJ – Biuro Znaków Jakości
- CA – encyklika *Centesimus annus*
- CBJW – Centralne Biuro Jakości Wyrobów
- CETA – umowa o wolnym handlu między UE a Kanadą
- CV – encyklika *Caritas in veritate*
- FSSC – Food Safety System Certification
- HACCP – hazard analysis and critical control points
- IFS – International Food Standard
- ISO – International Organization for Standardization
- KER – *Kodeks Etyki Reklamy*
- LS – encyklika *Laudato si'*
- KKK – *Katechizm Kościoła katolickiego*
- KNSK – *Kompendium nauki społecznej Kościoła*
- PCBC – Polskie Centrum Badań i Certyfikacji
- PFPŻ – Polska Federacja Przetwórców Żywności
- PPPiW – Polski Pomiar Postaw i Wartości; zespół badawczy Instytutu Socjologii UKSW
- SRS – encyklika *Sollicitudo rei socialis*
- TTIP – negocjowana umowa o wolnym handlu między UE a USA

Ks. Artur Wysocki, Marcin Zarzecki

Etos zawodowy a współczesne problemy produkcji żywności

Problematyka etyczna w gospodarce staje się przedmiotem zainteresowania coraz większej liczby badaczy, ale także polityków gospodarczych. Jednym z ważnych impulsów do nowej refleksji nad tym zagadnieniem była w ostatnim czasie, wydana w okresie kryzysu gospodarczego, encyklika papieża Benedykta XVI *Caritas in veritate*, która z całą mocą podkreśliła nierozzerwalność wymiaru etycznego i życia gospodarczego we wszystkich jego aspektach i na każdym etapie. Działalność ekonomiczna bowiem prowadzona jest przez człowieka i jest dla człowieka, a wszędzie tam, gdzie jest człowiek, wkraczają też zasady moralne [Benedykt XVI, 2009].

Współczesny świat jest światem wielu kontrastów i różnic, które dotyczą życia codziennego ludzi oraz świadczą o problemach etycznych w rozwoju i kształtowaniu relacji zarówno między poszczególnymi osobami, jak i pomiędzy całymi społecznościami. Bardzo wyraźnie te kontrasty widać w całej sferze gospodarczej. Różnice w poziomie rozwoju, różnice w bogactwie krajów i poszczególnych ludzi, mimo wielu działań ze strony organizacji międzynarodowych, w tym ONZ i jej agend (m.in. Agendy ds. Rozwoju – UNDP), nieustannie wzrastają, co pokazują dane z ostatnich lat [por. Slater, 2015; Fuentes-Nieva, 2015]. We wrześniu 2015 ONZ przyjęła tzw. *Agendę na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030*, będącą kontynuacją jej *Milenijnych Celów Rozwoju*, poprzez które kraje wyraziły wolę i podjęły konkretne kroki na rzecz walki z ubóstwem i poprawy jakości życia na świecie [UN, 2015].

Działaniom politycznym i gospodarczym na rzecz poprawy sytuacji ludzi najbiedniejszych, jak podkreśla coraz większa liczba badaczy w Polsce i na świecie, powinna towarzyszyć również dbałość

o kształtowanie postaw ludzi w zgodności z podstawowymi zasadami życia społecznego. Potrzebna jest bowiem coraz pełniejsza odpowiedzialność wszystkich uczestników życia społecznego za swoje działania, oczywiście w zakresie, na który mają wpływ [Dylus, 2016]. Wielu autorów wskazuje na istniejący problem w relacjach międzyludzkich, wynikający z poczucia krzywdy, świadomości nieuczciwego bogacenia się wielu ludzi w Polsce w okresie przemian [por. Mariański, 2014a].

Problemy żywnościowe we współczesnym świecie

Jedną z podstawowych sfer gospodarowania człowieka jest produkcja żywności: należy ona do pierwotnych gałęzi ekonomii ludzkiej z oczywistych racji zaspakajania jego podstawowej potrzeby, jaką jest odżywianie się. Z tych względów, mimo malejącego udziału w PKB w krajach rozwiniętych, a nawet rozwijających się, jest ona zawsze bardzo istotną gałęzią i traktowana jest w sposób strategiczny przez państwa.

Różnice w warunkach klimatycznych, w zasobach ziemi, ale także w umiejętnościach i kapitale produkcyjnym sprawiają, że pomiędzy krajami świata występują bardzo duże różnice w możliwościach produkcyjnych i faktycznej produkcji żywności. Wiele z nich nadal boryka się z problemem niedoboru żywności, zwłaszcza kraje afrykańskie, a inne doświadczają sytuacji jej nadprodukcji, co staje się przedmiotem regulacji ze strony instytucji publicznych (jak chociażby w krajach UE). Różne grupy krajów zatem borykają się z innymi problemami w kwestii produkcji żywności. Obecnie zdecydowana większość żywności to żywność przetworzona, co wiąże się z potrzebą rozwoju przemysłu przetwórczego, który z reguły jest lepiej rozwinięty w krajach wysoko uprzemysłowionych. Pomimo pewnego proekologicznego trendu na świecie, związanego m.in. z promowaniem innego stylu żywienia, żywność przetworzona, w tym wysoko przetworzona, dominuje w całej produkcji żywności.

Dostatek żywności w wielu krajach i jej relatywnie niska cena w porównaniu do całego dochodu ludności sprawiają, że ludzie oczekują żywności o coraz wyższej jakości, zróżnicowanej, jeśli chodzi o rodzaj i pochodzenie, o odpowiednich walorach smakowych i zdrowotnych. Wiele osób, które kładą nacisk na tzw. zdrowe żywienie, jest skłonnych zapłacić wyższą cenę także za proste, nisko przetworzone produkty,

wytwarzane w tradycyjny sposób w warunkach ekologicznych. Jest to bez wątpienia szansa dla krajów, których terytorium: ziemia, wody i powietrze, jest mniej zanieczyszczone. Jednakże problem stanowią nierówne warunki wymiany międzynarodowej, co jest przedmiotem negocjacji w ramach Światowej Organizacji Handlu (WTO, wcześniej – GATT) już od kilkudziesięciu lat. Nacisk w tym względzie starają się wywierać także ostatni papież, wskazując na brak sprawiedliwości, w tym nierówność szans rozwojowych, oraz solidarności [por. Franciszek, 2013: n. 190; 2015: n. 51–52; Benedykt XVI, 2009: n. 27.58; Jan Paweł II, 1987: n. 43–44; 1979: n. 16]. Niestety ze względu na szczególną ochronę tej gałęzi gospodarki przez kraje najbogatsze kraje rozwijające się nie są w stanie właściwie konkurować i wykorzystać swojego potencjału produkcyjnego. Są to kraje, które nie są w stanie dopłacać do swej żywności i tak jej wspierać, jak kraje wysokorozwinięte. Do tego dochodzi brak odpowiedniej pomocy w rozwoju przemysłu przetwórczego oraz wsparcia technicznego produkcji rolniczej w tych krajach.

Problem solidarności w rozwoju i podziale żywności dotyczy nie tylko relacji międzynarodowych między krajami bogatymi a ubogimi, ale też relacji między bogatszymi a biedniejszymi warstwami ludności w poszczególnych krajach, w tym także w krajach rozwiniętych. W wielu krajach zaliczanych do rozwiniętych, nawet wysokorozwiniętych, znajdują się bowiem grupy ludności, którym brakuje odpowiednich środków na wyżywienie i cierpią z powodu niedożywienia bądź zaspokajają swoje potrzeby najtańszymi i często nie najlepszej jakości produktami, co następnie ma wpływ na ich zdrowie. W takim kontekście tym bardziej rażące jest zjawisko marnotrawienia żywności, o którym mówił ostatnio wielokrotnie papież Franciszek [Franciszek 2013, n. 191; 2015, n. 50], a które na szczęście podnoszone jest coraz częściej jako istotny problem w debacie publicznej. Zjawisko to wiąże się z konsumpcjonistycznym stylem życia i dotyczy zarówno poszczególnych obywateli, jak i całego łańcucha produkcji, przetwórstwa i handlu żywnością.

Przedmiotem zainteresowania tego opracowania jest przede wszystkim sytuacja przetwórstwa żywności w Polsce. Z punktu widzenia poruszonych zagadnień nie jest ona łatwa do jednoznacznego określenia. Z jednej strony Polska jest bowiem zaliczana do grona krajów rozwiniętych, jako należąca do OECD, z drugiej strony w Polsce nadal są znaczące grupy ludzi biednych, żyjących poniżej minimum egzystencji:

do 2015 r. było to ok. 2,5 mln ludzi, co stanowi pokaźny procent całego społeczeństwa (ok. 7%) [Ogórek, 2016]. Polska znajduje się nadal na pewnym etapie dochodzenia do poziomu krajów wysokorozwiniętych, co nie oznacza, że w innych krajach wysokorozwiniętych nie ma pewnych przestrzeni biedy i wykluczenia ekonomicznego. W zdecydowanej większości jednak Polakom bliższe są problemy krajów rozwiniętych, zwłaszcza jeśli chodzi o kwestię nadmiaru produkowanej żywności, poziomu rozwoju przemysłu przetwórstwa żywnościowego, a także nastawienia na coraz wyższą jakość żywności.

Etos a etyka gospodarcza

Wymienione powyżej zagadnienia łączą się z wieloma dylematami moralnymi, których doświadcza społeczeństwo w procesie rozwoju. Wiele grup społecznych i zawodowych, jak lekarze, naukowcy, różne grupy przedsiębiorców itd., świadomych wyzwań odpowiedniego kształtowania relacji międzyludzkich i potrzeby właściwej integracji społecznej, przygotowuje i opracowuje kodeksy etyki zawodowej, które mają ukazywać podstawowe normy kształtowania relacji w danym środowisku. Praktyka życia społecznego pokazuje bowiem wyraźnie, że do zbudowania harmonijnie funkcjonujących relacji nie wystarczą nawet najlepsze przepisy prawne. Rodzi się potrzeba szczególnych punktów odniesienia w kształtowaniu postaw moralnych ludzi, jakimi są kodeksy etyczne. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji i okresów, w których zachwiany został przekaz wartości w stabilnych strukturach społecznych.

Przygotowaniem takiego kodeksu dla polskich przetwórców żywności zajęła się grupa ekspercka przy delegacie Konferencji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Polskich Przetwórców Żywności, którym wówczas był ks. bp. Tadeusz Pikus. Zespół ten rozpoczął prace w 2012 r., a bezpośrednim impulsem do jego powstania były dość liczne i nagłaśniane przez media przypadki nadużyć w procesie produkcji, przetwarzania i handlu żywnością. Efektem pracy zespołu był podpisany 4 października 2013 r. *Kodeks etyki żywnościowej*¹. Dokument ten

¹ Opublikowany następnie w formie broszury oraz w czasopiśmie „Bezpieczeństwo i Higiena Żywności”, nr 4 (2013), s. 82–85. Dokument ten znajduje się również w aneksie obecnego opracowania.

zawiera podstawowe wskazania dotyczące różnych aspektów produkcji, przetwórstwa i obrotu żywnością. Fakt, że zawarte w nim zasady wyznaczają pewien ideał, który nie zawsze jest realizowany w rzeczywistości, nie oznacza, że nie należy ich formułować i przypominać, bo to one mają pomagać ją kształtować i przemieniać. Jeśli byłyby one przestrzegane, nie byłoby potrzeby ich spisywania, jeśli zaś odniesieniem-normą miałyby być rzeczywistość, także nie byłoby takiej potrzeby, ale akceptacja nierespektowanych wartości prowadziłyby do dalszej degradacji moralnej.

Celem obecnego opracowania, związanego z badaniami przeprowadzonymi wśród polskich przetwórców żywności, jest przyjrzenie się ich etosowi, a zatem przede wszystkim temu, jak wartości i normy prawne, moralne i religijne funkcjonują w praktyce zawodowej tej grupy społeczno-zawodowej. Etos jest wyrazem postaw i stylu bycia danej grupy społecznej, grupy zawodowej, zbiorem charakterystycznych dla niej i w niej przekazywanych utrwalonych wzorców kulturowych. Mówi o tym, jak osoby należące do danej grupy zachowują się i postępują oraz jak kształtują swój wizerunek w odniesieniu do zasad etycznych. Jest to konkretne, praktyczne zastosowanie ogólnych zasad i norm w życiu danej grupy zawodowej, charakterystyczne tylko dla niej ze względu na specyfikę grupy, najczęściej specyfikę zawodu. Etos ukazuje zasadniczo zatem to, co jest (w perspektywie moralnej), ale też zawiera pewien element (zabarwienie) wartościujący i normatywny: wezwanie do postępowania zgodnie z nim, stanowiąc jako całość pewną normę odniesienia. Z tych względów nie stosuje się tego pojęcia do grup społecznych, które z zasady łamią ogólne normy społeczne, np. przestępców [por. Szawiel, 1998]. Etos nie ma charakteru formalnego i nie jest skodyfikowany. Współcześnie w jego kształtowaniu i odbudowie coraz większego znaczenia nabierają wspomniane kodeksy etyki zawodowej, zwłaszcza w kontekście zachwianego międzypokoleniowego przekazu wartości zawodowych.

Etos integruje wiele komponentów zarówno ze sfery wartości, norm (prawnych, moralnych i religijnych), które pozwalają porządkować i zachowywać wartości, jak i ze sfery praxis – przyjętych sposobów zachowania i postępowania. A wszystko to realizuje się w określonym kontekście społecznym, zależnym od charakteru pracy i zawodu. Wiele z pytań zawartych w ankiecie odwołuje się do zapisów przywołanego powyżej *Kodeksu etyki żywnościowej* oraz do bieżących kwestii, istotnych

dla tej grupy zawodowej, ale także dla całego społeczeństwa, gdyż kwestie związane z bezpieczeństwem i jakością żywności są bardzo ważne dla wszystkich konsumentów i często mocno poruszają opinię publiczną. Odpowiedzi, które mają charakter deklaracyjny, z oczywistych względów nie zawsze są dokładnie zgodne z tym, jak dana grupa rzeczywiście postępuje, ale przybliżają do tej rzeczywistości. Oparte na nich wskazania i wnioski mogą stać się pomocne dla decydentów polityki gospodarczej, w sposób szczególny – gospodarki żywnościowej.

Logika i organizacja badania

Badanie zostało zorganizowane przez zespół badawczy z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego i przeprowadzone wśród polskich przetwórców żywności wiosną 2016 r.

Badanie umożliwiło uzyskanie wieloczynnikowych charakterystyk, pozwalających na eksplorację, opis i wyjaśnienie problemu w statystycznej analizie danych. Założono, że metoda i utworzone narzędzie będzie stanowić wskaźnikowo mocną metodę gromadzenia informacji (w sensie trafności i rzetelności wskaźników i miar). Kryterium operacyjnym „populacji celowej” i podstawą zaliczenia danej jednostki do zbioru jednostek badania była koniunkcja atrybutów, jakie winna spełniać jednostka klasyfikowana, w tym numer Rejestru Urzędowego Podmiotów Gospodarki Narodowej REGON, kompletność i aktualność danych teleadresowych oraz kryteria schematu doboru próby. Token do narzędzia ankiety został przesłany na adres osoby zarządzającej przedsiębiorstwem. Przez osoby zarządzające rozumieliśmy potencjalnych respondentów, którzy są: właścicielami (lub współwłaścicielami mającymi realny wpływ na działanie firmy), dyrektorami generalnymi/ zarządzającymi, prezesami, wicedyrektorami, wiceprezesami lub członkami zarządu. Przez właściciela danego przedsiębiorstwa rozumieliśmy przedsiębiorcę, którym w ujęciu prawnym jest osoba fizyczna, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą (art. 43 k.c.; art. 4 ust. 1 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej). Przez współwłaściciela firmy rozumieliśmy osobę fizyczną, która przez umowę spółki zobowiązała się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego przez działanie w sposób oznaczony, w szczególności przez wniesienie wkładów (art. 860 § 1 k.c.) oraz zgodnie z art. 865 § 1 k.c. jest

uprawniona i zobowiązana do prowadzenia spraw spółki. W przypadku spółki cywilnej, komandytowej oraz jawnej mówimy o tzw. współwłasności łącznej, czyli wspólności majątku wszystkich wspólników spółki nieposiadającej osobowości prawnej. W przypadku spółki akcyjnej mówimy o współwłasności w częściach ułamkowych, a współwłaściciela pojmujemy jako aktualnego członka zarządu (k.s.h.). Innymi słowy, osoby, które posiadają status prawny właściciela lub współwłaściciela podmiotu gospodarczego i deklarują to aktem woli, stanowiły respondentów kwalifikowanych. Weryfikacja nastąpiła w trakcie aranżującego kontaktu przez elektroniczny list intencyjny z firmą. Potwierdzenie statusu danego respondenta następowało wskutek deklaracji respondenta. Łącznie zgromadzono 180 efektywnych wywiadów.

Dane pozyskano za pomocą techniki CAWI z zastosowaniem narzędzia internetowego nadzorowanego przez system *LimeSurvey* bazujący na architekturze kontaktu serwer – respondent. *LimeSurvey* jest internetową aplikacją, która zainstalowana na serwerze UKSW zarządzała programem poprzez przeglądarkę internetową. Analiza statystyczna została przeprowadzona na macierzy danych IBM SPSS oraz PS Clementine. Przeprowadzono analizę danych za pomocą tabel częstości empirycznej rozkładów wskazań oraz tabel kontyngencji. Jest to klasyczny sposób analizy i redukcji danych. Test niezależności χ^2 posłużył do określenia istotnej statystycznie zależności między zmiennymi, zaś do obliczenia siły związku między zmiennymi użyto współczynników kontyngencji C Pearsona i V Cramera. W procedurze krzyżowania zmiennych zastosowano poprawkę Bonferroniego. Badanie ze względu na dobór próby ma charakter pomiaru eksploracyjnego.

Jako zmiennych dyferencjujących próbę przedsiębiorców użyto kategoryzacji według zmiennej płeć, wiek i wykształcenie (Tabela 1., 2. i 3.).

Tabela 1. Struktura próby według płci respondenta.

	PŁEĆ	n	%
Kategorie	Kobieta	23	12,8
	Mężczyzna	157	87,2
	Ogółem	180	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania „Etos polskich przetwórców żywności 2016”.

Tabela 2. Struktura próby według wieku respondenta.

WIEK W KATEGORIACH		n	%
Kategorie	do 24 lat	1	0,6
	od 25 do 34 lat	4	2,2
	od 35 do 44 lat	14	7,8
	od 45 do 54 lat	145	80,6
	od 55 do 64 lat	8	4,4
	65+	8	4,4
	Ogółem	180	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania „Etos polskich przetwórców żywności 2016”.

Tabela 3. Struktura próby według poziomu wykształcenia respondenta.

WYKSZTAŁCENIE		n	%
Kategorie	podstawowe	1	0,6
	średnie (liceum, technikum)	6	3,3
	policealne lub pomaturalne	1	0,6
	wyższe licencjackie/inżynierskie	139	77,2
	wyższe magisterskie	33	18,3
	Ogółem	180	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania „Etos polskich przetwórców żywności 2016”.

Dodatkowo w module danych metryczkowych umieszczono pytania umożliwiające identyfikację struktury próby w interwałach zmiennych – wielkość miejsca lokalizacji podmiotu, branży oraz lat funkcjonowania na rynku (Tabele 4., 5. i 6.).

Tabela 4. Struktura próby według wielkości miejsca lokalizacji podmiotu.

WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI		n	%
Kategorie	Wieś	16	8,9
	Miasto do 20 tys. mieszkańców	7	3,9
	Miasto 20–49 tys. mieszkańców	137	76,1
	Miasto 50–99 tys. mieszkańców	2	1,1
	Miasto 100–500 tys. mieszkańców	7	3,9
	Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	11	6,1
	Ogółem	180	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania „Etos polskich przetwórców żywności 2016”.

Tabela 5. Struktura próby według lat funkcjonowania podmiotu na rynku.

LAT NA RYNKU		n	%
Kategorie	do 5 lat na rynku	3	1,7
	od 6 do 10 lat na rynku	5	2,8
	od 11 do 15 lat na rynku	2	1,1
	od 16 do 20 lat na rynku	9	5,0
	powyżej 20 lat na rynku	161	89,4
	Ogółem	180	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania „Etos polskich przetwórców żywności 2016”.

Tabela 6. Struktura próby według branż.

BRANŻA		n	%
Kategorie	mięsna	7	3,9
	mleczarska	5	2,8
	zbożowa	4	2,2
	owocowo-warzywna	8	4,4
	olejarska	129	71,7
	piwna	1	0,6
	winiarska	2	1,1
	rybna	2	1,1
	paszowa	2	1,1
	piekarska	3	1,7
	napojów bezalkoholowych	1	0,6
	inna	16	8,9
	Ogółem	180	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania „Etos polskich przetwórców żywności 2016”.

Wśród kategorii „inne” dominowały sekcje PKD07 – „produkcja artykułów spożywczych” oraz „produkcja napojów”.

Analiza braków odpowiedzi (*item non response*) została przeprowadzona w oparciu o procedurę MVA – *Missing Values Analysis*. Poziom braków danych w analizowanym zbiorze charakteryzował się znaczną integralnością danych z identyfikacją układów braków danych będącą rezultatem konstrukcji formularza badawczego.

Struktura opracowania

Opracowanie, poza niniejszym tekstem wprowadzającym, zawiera trzy teksty o charakterze teoretycznym oraz osiem opracowań wyników empirycznych.

Pierwsze z opracowań, pt. *Przemysł żywnościowy w Polsce – zmiany na miarę sukcesu Andrzeja Gantnera*, prezesa Polskiej Federacji Producentów Żywności, przybliży specyfikę przemysłu przetwórstwa żywności w Polsce. Zaprezentowany jest jego krótki rozwój w ostatnich 25 latach, wielkość nakładów inwestycyjnych, produkcji, sprzedaży i eksportu oraz znaczenie tego sektora dla całej polskiej gospodarki. Następnie autor opisuje działania sektora związane z troską o jakość i bezpieczeństwo żywności. Wiązą się z tym m.in. podejmowane działania, dotyczące właściwego znakowania produktów oraz edukacji konsumenckiej. Jednym z ważniejszych osiągnięć polskiego sektora spożywczego w ramach działań samoregulacyjnych, które zostało opisane w tekście, jest wprowadzona szczególna ochrona dzieci, związana z zakazem stosowania niewłaściwej reklamy, a także działania edukacyjne skierowane do najmłodszych.

Kolejny tekst, autorstwa **Janusza Berdowskiego**, przewodniczącego Sekcji Przemysłu Spożywczego Klubu „Polskie Forum ISO 9000”, pt. *System zarządzania bezpieczeństwem i jakością żywności w Polsce w latach 1991–2015. Klub „Polskie Forum ISO 9000”*, opisuje rozwój systemu kontroli i certyfikacji żywności w Polsce. Ten współczesny rozwój dokonuje się głównie w oparciu trzy światowe standardy dotyczące bezpieczeństwa i jakości żywności: BRC, IFS i ISO 22000. Poza opisem tych standardów autor opisuje działania Polskiego Forum ISO 9000 i związanych z nim organizacji na rzecz poszerzania znajomości tych norm i wdrażania ich w poszczególnych przedsiębiorstwach. Działania te mają istotny wpływ na jakość polskiej żywności i docenianie jej za granicami kraju. Opracowanie to ma zarazem pewną formę świadectwa, ukazując ścisły związek historii życia zawodowego autora z historią rozwoju systemu kontroli i certyfikacji żywności w Polsce.

Opracowanie **ks. Artura Wysockiego** *Podstawowe zasady etyki w biznesie żywnościowym* opisuje, jak zasady życia społecznego powinny znajdować swój wyraz w rozmaitych aspektach prowadzenia biznesu żywnościowego. Biznes ten bowiem, choć rządzi się podobnymi zasadami jak cała sfera gospodarowania, ma jednak istotną specyfikę,

która sprawia, że musi uwzględniać też właściwe mu zasady etyczne. Dotyczy to zwłaszcza szczególnej relacji z konsumentem i odpowiedzialności za jego życie i zdrowie oraz silniejszego związku i oddziaływania na cały świat przyrody. W rozwoju biznesu żywnościowego należy też uwzględniać inne kwestie i zasady dotyczące całej sfery gospodarowania, tak aby mogła ona prawdziwie służyć człowiekowi, dobru wspólnemu, pamiętając, że każda sfera działalności człowieka winna być miejscem jego rozwoju osobowego i rozwoju właściwych relacji z ludźmi.

Tekst **Marcina Choczyńskiego** *Normy religijne w etosie zawodowym polskich przetwórców żywności* wskazuje, że zagadnienie etosu zawodowego (umieszczanego niekiedy niepoprawnie na gruncie potocznym wśród zagadnień etyki zawodowej) jest domeną współczesnych analiz subdyscyplin socjologicznych: socjologii pracy oraz socjologii organizacji. Niezwykle ważne wydaje się w tym kontekście zwrócenie uwagi na religię i religijność jako jedne z głównych determinant normatywnych w kształtowaniu więzi społecznych, również tych o czysto zawodowym profilu. Zagadnienia te nabierają szczególnego znaczenia w kontekście analizy badawczej polskich przetwórców żywności, którzy niejako przez sakralizację treści swojej działalności (żywność) poddani zostają szczególnemu osądowi moralnemu, gdyż odpowiedzialni są za jej przeznaczenie i bezpieczeństwo. Analiza socjologiczna materiału empirycznego wskazuje na ważną rolę norm religijnych w kształtowaniu specyficznych zachowań, właściwych dla tej kategorii społecznej.

Marcin Zarzecki w opracowaniu *Ideologiczne axis mundi przedsiębiorców w Polsce. Przyczynek do identyfikacji etosu zawodowego w kategoriach hegemonii ideologicznej Antonio Gramsciego* podjął próbę analizy etosu zawodowego przedsiębiorców w perspektywie ideologii konstytuującej ów etos. Autor, wykorzystując dane empiryczne, poszukuje odpowiedzi w kategoriach filozoficzno-socjologicznych na problematykę pojęcia ideologii stanowiącej referencję zbioru zawodowych norm, wartości i interesów środowiskowych. Stosunek przedsiębiorców-katolików wobec podejmowanych działań tylko częściowo warunkowany jest stopniem akceptacji nauki społecznej Kościoła instytucjonalnego, integrując się z prywatyzacją systemu aksjonormatywnego oraz ideologią partykularyzmu grupowego, stojącą u podstaw etosu środowiskowo-zawodowego.

W kolejnym opracowaniu, autorstwa **Wojciecha Klimskiego** pt. *Religijność – komponent etosu przetwórców żywności*, została podjęta próba odpowiedzi na pytanie: czy współcześnie religijność jest komponentem etosu przetwórców żywności? Autor, odwołując się do definicji etosu sformułowanej przez T. Szawiela, weryfikuje popularność wśród ankietowanych takich komponentów pobożności jak: autodeklaracje wiary i praktyk religijnych, przynależność wyznaniowa oraz wybrane praktyki nadobowiązkowe (codzienny udział we mszy świętej, codzienna modlitwa, przynależność do wspólnot religijnych). Respondenci odpowiedzieli także na pytanie dotyczące częstotliwości korzystania z mediów katolickich. Przeprowadzona analiza upoważnia do stwierdzenia, że religijność jest komponentem etosu tej kategorii zawodowej.

Rafał Wiśniewski zaś w swoim tekście *W okowach korupcji, czyli niekończący się problem polskich przedsiębiorców* ukazuje postawy polskich przedsiębiorców względem korupcji. Z przeprowadzonych analiz wyłania się swego rodzaju mapa polskiej korupcji (z perspektywy branży spożywczej). W największym stopniu z tym problemem społecznym stykają się osoby z małych miast prowadzące niewielkie firmy. Łąpówki obciążają najbardziej budżety najsłabszej grupy przedsiębiorców, m.in. z powodu braku adekwatnego wsparcia prawnego w zakresie prowadzenia biznesu, a także skali i oddalenia od większości instytucji kontrolnych, monitorujących przestrzeganie norm w tym zakresie.

Z kolei **Joanna Wróblewska-Skrzek** w opracowaniu *Wybrane aspekty odpowiedzialności społecznej polskich przetwórców żywności* stwierdza, że badania ukazują, w jakim stopniu zasady etyki żywienia są przestrzegane przez polskich przetwórców żywności na wszystkich etapach wytwarzania, obrotu i konsumpcji żywności. Zaproponowana przez nią analiza porusza jedynie wybrane zagadnienia z bardzo szerokiej problematyki, jaką jest etyka żywnościowa. Ukazane kwestie przedstawiają opinie polskich przetwórców żywności na następujące tematy: potrzeby ustanowienia prawa do żywności, określenia stopnia świadomości społecznej na temat wpływu sposobu żywienia na zdrowie, jakości produktów, czyli ekologicznego charakteru produktów żywnościowych oraz jakości produktów przeznaczonych dla dzieci, a także dbania o zdrowie konsumentów przez firmy produkcyjne.

Irena Ozimek w opracowaniu *Zagadnienia zdrowotne i informacja na produkcie w opinii przedsiębiorców branży żywnościowej* wskazuje na fakt istnienia wielu przepisów prawa żywnościowego, które

przyczyniają się w coraz większym stopniu do bardziej kompleksowej ochrony konsumenta na rynku żywności, ale jednocześnie wiele zmian w regulacjach prawnych wymaga nieustannego informowania i edukowania w tym zakresie wszystkich uczestników łańcucha żywnościowego. Analizuje ona polskie prawo żywnościowe z jednej strony i postawy polskich przetwórców żywności z drugiej. W sposób szczególny omawia zagadnienia zdrowotne, w tym zwłaszcza kwestie modyfikacji wartości odżywczej produktów, zagadnienia dotyczące informacji na produkcie oraz zaufania przetwórców do polskich produktów spożywczych, w tym tych wyprodukowanych we własnych zakładach.

W następnym opracowaniu, pt. *Kilka słów o odżywianiu i żywności w świecie konsumpcji*, **Anna Linek** zauważa najpierw, że współczesny konsumpcjonizm ogarnia niemal wszystkie sfery ludzkiej egzystencji, ale tą, która już z nazwy najbardziej się z nim kojarzy, jest konsumpcja rozumiana jako jedzenie. Popularyzowana od niedawna moda na zdrowie obejmuje przede wszystkim aspekty związane ze zdrowym stylem odżywiania się. W niniejszym opracowaniu kluczowym problemem było znalezienie odpowiedzi na pytanie, co w świadomości badanych osób wpływa na kształtowanie się kultury jedzenia we współczesnym, konsumpcyjnym społeczeństwie. Uwzględniono tu takie kwestie jak: wpływ wychowania w rodzinie na sposób żywienia i stosunek do żywności, znaczenie pielęgnowania tradycji wspólnych posiłków w rodzinie, dostrzeganie potrzeby umiarkowania w jedzeniu i piciu we współczesnych społeczeństwach konsumpcyjnych czy postrzeganie wartości i zasad głoszonych przez Kościół jako tych, które mogłyby pomóc w kształtowaniu odpowiedniego stylu konsumpcji i samoograniczenia. Podjęto także kwestię zgłaszania wszelkich nieprawidłowości w postępowaniu przetwórców żywności oraz potrzebę powołania jednego Urzędu ds. Żywności, który kompleksowo zajmowałby się bezpieczeństwem i jakością żywności.

Ostatni zaś tekst, autorstwa **ks. Pawła Prüfera i Łukasza Budyńskiego**, wskazuje na początku, że z produkcją żywności wiążą się aspekty dystrybucyjne. Te z kolei okazują się problematyczne. Ilościowo-jakościowemu jej wytwarzaniu i dystrybuowaniu towarzyszą kwestie moralne. Darmowe przekazywanie nadwyżek wytworzonej żywności jednostkom, grupom i krajom z jej deficytami – czasem są to braki zagrażające zdrowiu i życiu – może być systemowe i doraźne. Wobec takich działań producenci żywności wyrażają określone przekonania.

Można na tej podstawie wnioskować o istnieniu określonych postaw, świadczących o specyficznym etosie producentów żywności. Zasada powszechnego przeznaczenia dóbr ziemi oraz poczucie odpowiedzialności za siebie nawzajem określają konkretne postulaty powinnościowe w logice ludzkiego myślenia i działania. Analiza socjologiczno-etyczna pozwala na próbę diagnozowania zjawisk społecznych – wśród nich produkcji żywności – w aspekcie ich integralności, prowokując do zmiany myślenia oraz określonych postaw praktycznych.

Na końcu zaś, jako aneks do opracowania, został umieszczony wspomniany już *Kodeks etyki żywnościowej* przyjęty 4 października 2013 r., będący w dużym stopniu punktem odniesienia do pytań, które znalazły się w ankiecie do przeprowadzonego badania.